

Кыргыз Республикасынын улуттук валютасы жүгүртүлүүгө чыгарылганына 20 жылдан ашты. Андан бери бир нече ирет жаңы сериядагы банкноттор чыгарылып, улам кийинкилеринин коргоо белгилери жогорку сапатта жасалып жатат. Бул азыркы учурда өтө маанилүү. Анткени, дал ушул акчаны жасалмалоо менен пайда табуу көпчүлүк кылмышкердин көздөгөн максаты болуп саналат. Жасалма акчаларды пайдалануу аркылуу кылмыш дүйнөсүнө кирүү коопсуз деген ой менен жүргөн жарандар да жок эмес. КРнын Улуттук банкынын адистери бул көйгөй менен кантип иш алып барып жаткандыгын билүү максатында Улуттук банктын Нак акча менен иш алып баруу башкармалыгынын эксперттик бөлүмүнүн жетектөөчү эксперти Эмил Курманалиев менен маектештик.

● Улуттук банкта

Жасалма акчадан жабыр тартып калбаңыздар!

Маектешкен Мырзакат ТЫНАЛИЕВ, “Кыргыз Туусу”

– Эмил Асанкулович, 2014-жылдын биринчи жарым жылында канча жасалма акча жүгүртүүдөн алынды?

– Биринчи жарым жылдыкта Кыргызстанда улуттук валютада 169 жасалма банкнот аныкталып, натыйжада жасалма акчалардын жалпы суммасы 153 610 сомду түздү. Жасалма акча жасагандар тарабынан адаттагыдай эле III сериядагы орто жана жогорку номиналдагы банкноттор жасалууда. Бул аралыкта 1000, 500 жана 200 сом номиналындагы акчалар көп жасалганы байкалды. Башка банкноттор деле жасалган, бирок, алардын саны жогорудагы номиналдарга караганда азыраак болгон.

– Жасалма акчаны алып алданып калбоо үчүн жарандар эмне кылышы керек?

– Калкыбыз бул маселеде кайдыгер мамиле жасашат. Адатта, кайтарылып алынган банкнотту жакшылап карабай, көпчүлүк учурда санап, а кээде кассирдин санаган колдорун карап гана тим болушат да, акчаны капчыкка же чөнтөккө салууга шашышат.

Алданып калбоо үчүн мындай кылбоо керек. Окурмандардын көңүлүн төмөнкүдөй “терс статистикага” бургум келет. 2014-жылдын биринчи жарым жылдыгында жасалма банкноттор өлкөнүн бардык аймактарында кездешти. Жасалма акчалардын көпчүлүгү Бишкек шаарында кездешип, жасалма акачага байланышкан 118 окуя катталган. Талас облусунда 29 окуя катталса, Ош облусу менен Жалал-Абад облусунда 11 жана 6 окуя катталган. Баткенде 3 окуя катталган. Башка облустарда бирден окуя катталган.

Өлкөдөгү жасалма акча жасоонун деңгээли дүйнөлүк стандартка ылайык бир миллион даана нак акчага карата жасалган жасалма акчанын саны менен эсептелинет. Бул аралыкта Кыргызстандагы жасалма акча, жүгүртүүдө жүргөн бир миллион нак акчага 0,9 жасалма акча туура келген. Бул төмөнкү көрсөткүч болуп саналат.

– Жасалма акчаны карапайым адамдар кантип айырмалай алышат?

– Эми, жасалма акчанын сапаты ар кандай. Бирок, анын көпчүлүгүн – 80-90 пайызын жөнөкөй түстүү агымдуу принтерлерде басылып, банкноттогу сүрөттөр сканерге түшүрүлүп, кадимки эле кагаздарга басылып, айрым бир коргоо элементтерин окшоштуруп көчүрүү менен жасалат. Айрым учурда, жасалма акчаларды нак акчалардан айырмалоо татаал жана кыйыныраак болот. Ал үчүн атайын жабдык, аппараттар керек. Бирок, жасал-

ма акчалардын көпчүлүгү жогору чеберчиликте жасала бербейт. Ошондуктан, аларды окшоштурууга аркеттенишет. Айрым учурда окшоштуруулар өтө одоно, көзгө көрүнүп турса дагы, калктын кайдыгерлигинен, алар көзгө илинбей айланууда жүрө берет.

– Макул, элди сак болгула дейли. Ошондо жасалма акчаны айырмалай билиш үчүн биринчи эмнеге көңүл буруш керек?

– Жасалма акча жасагандар биринчи кезекте көзгө көрүнгөн коргоо элементтерин окшоштуруп көчүрүүгө аракет кылышат. Ошондуктан, алар эл биринчи кезекте текшерип караган коргоо элементтерин, тагыраак айтсак: суу белгилерин, коргоо тилкесин жана фольганы окшоштуруп көчүрүп келишет. Жасалма акча жасагандар банкнотторго атайлап эскирген түр берип, жасалма экенин жашырууга аракет жасашат.

Сырткы түрүнүн окшоштугуна карабастан, адамдар эгерде улуттук валютанын негизги коргоо элементтерин билсе, жасалма акчаны нак акчадан айырмалоо жеңил эле. Сизди шектендирген акчаны аныктоо үчүн нак акча менен салыштыруу зарыл. Суу белгисин көңүл буруп караңыз, анда нак акча менен жасалма акчанын айырмасын көрүүгө болот. Нак акчанын суу белгиси дароо эле таза жана ачык болуп көрүнөт, ал эми жарыкка салып караганда күңүрт болуп көрүнөт. Ал эми жасалма акчадагы суу белгиси дароо эле күңүрт болуп, жарыкка салып караганда да өзгөрбөй күңүрт бойдон кала берет. Мында бир гана коргоо элементин карап ишенүүгө болбойт. Ал үчүн сизге белгилүү болгон үч-төрт коргоо элементтерин дагы текшерүү зарыл:

- Голограммадагы сүрөттөрдүн өзгөрүүсү (эгерде кароо чекитин өзгөртсө, анда голограммадагы сүрөт бир абалдан экинчи абалга алмашат);
- Сол бурчтун төмөн жагындагы жашыруун сүрөт (эгерде кароо чекитин өзгөртсө, андагы оймо-чийменин алдынан акчанын цифралык номиналы көрүнөт);
- Сүрөттөрдүн рельефи (алдыңкы беттеги жазуулар менен портреттин тушунда бүдүрлөрдү кол менен сыйпап байкаса болот).

Эгерде сиздин колунузга шектүү банкнот туш болуп калса, аны Кыргыз Республикасынын укук коргоо органдарына берүүгө тийишсиз. Же болбосо, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкына тапшырсаңыз, анда эксперттер бул акчалардын аныктыгын текшерип чыгышат.

– Эмил Асанкулович, мыйзамдарда жасалма акча жасоо боюнча кандай жазалар каралган?

– Биринчиден, шектүү банкнотту жоготууга шашпаш керек. Жасалма акча жасоо гана эмес, аны жүгүртүүгө чыгаруу үчүн да мыйзам тарабынан жазага тартуу каралган. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 198-беренсине ылайык, жасалма акча жасоо, сактоо жана аны жүгүртүүгө чыгаруу үчүн үч жылдан беш жылга чейин эркинен ажыратылып, мүлкү конфискацияланат.

Ошондой эле, ири суммада жана бир топ адамдар тарабынан жасалганы аныкталса, андан да катаал жаза колдонулат. Мындай учурда он жылга чейин эркинен ажыратылып, мүлкү конфискацияланат.

Шектүү банкнотторду Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы дүйшөмбүдөн жумага чейин иш күндөрү күн сайын саат 9:00дөн 12:00гө чейин кабыл алат. Экспертиза жасалгандыгы боюнча жарандардан акы алынбайт. Эгерде шектүү делген банкнот жасалма эмес, анык болсо, анда ал ошол номиналында жаранга кайтарылып берилет.